

4. Marunchak M. G. The system of German concentration camps and the policy of extermination in Ukraine. Winnipeg: The General Library "UCT", 1963. 88 p.
5. Polyansky P. World History (standard level): a textbook for the 10th form of institutions of general secondary education. Kyiv: Diploma, 2018. 256 p.
6. Sorochinskaya NM, Gisem O.O. World History (Standard Level): Textbook for Grade 10 General Secondary Education. Ternopil: Educational book - Bogdan, 2018. 256 p.
7. Shchupak I.Ya. World History (Standard Level): Textbook for Grade 10 General Secondary Education. Kyiv: URC "Orion", 2018. 208 p.

УДК 323.325(477)

Моцак С.І., Ломакіна О.В.
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

РЕАКЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА НА РЕПРЕСИВНІ ЗАХОДИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НАПРИКІНЦІ 20-Х – ПОЧ. 30-Х РОКІВ

У статті йде мова про загострення соціально-політичних та економічних протиріч між радянською владою та українським селянством, та реакції українського села на репресивні заходи наприкінці 20-х – на початку 30-х років ХХ століття. Автор аналізує різні форми та методи селянського протесту.

Ключові слова: репресії, опір, «куркуль», повстання, агітація.

Моцак С.И., Ломакина О.В. Реакция украинского крестьянства на репрессивные меры советской власти в конце 20-х нач.30-х годов.

В статье идет речь об обострении социально-политических и экономических противоречий между советской властью и украинским крестьянством, и реакции украинского села на репрессивные меры в конце 20-х - начале 30-х годов ХХ века. Автор анализирует различные формы и методы крестьянского протеста.

Ключевые слова: репрессии, сопротивление, «кулак», восстание, агитация.

Motsak S.I., Lomakina, O.V. The reaction of the Ukrainian peasantry to the repressive measures of Soviet power in the late 20s and early 30s.

The article deals with the aggravation of socio-political and economic contradictions between the Soviet government and the Ukrainian peasantry, and the reaction of the Ukrainian village to repressive measures in the late 20's and early 30's of the twentieth century. An author analyses different forms and methods of peasant protest.

Key words: repression, resistance, "kulaks", rebellion, agitation.

Початок нового сталінського аграрного курсу – насадження протиприродних виробничих відносин, репресії викликали активний опір українського села.

Форсування темпів промислового будівництва викликало негативні явища не тільки у сільському господарстві, але й в народному господарстві у цілому. По-перше, поглибилися продовольчі труднощі, що викликало необхідність введення у містах нормованої торгівлі хлібом. По-друге, відбулась відмова від контрактації, почали здійснюватися принципи продовольчої диктатури. Тобто провадилась цілеспрямована політика насильницького вилучення у селян продовольства. По-третє, почалася експропріація частини селянства з використанням жупелу куркульської небезпеки. По-четверте, почали застосовуватися адміністративні методи при залученні селян у виробничі колективні господарства [1, с. 128].

Селянство стало все більш відверто висловлювати своє невдоволення, у відповідь на жорстоку політику влади. Насамперед селяни вдавалися до такої форми спротиву, як приховування зерна. Знаходилося чимало селян, що готові були за будь-яку ціну не допустити вилучення у них майна.

Влітку 1929 року почався також таємний забій скота. З самого початку він набув неймовірного розмаху, досягаючи катастрофічних розмірів. Селяни різали усе – корів, телят, свиней, коней. Не дивлячись на те, що січнева постанова 1930 року загрожувала висилкою та конфіскацією майна за «хижацький забій скота», в окремих місцевостях України він складав до 75 % від загальної кількості поголів'я.

Посилення економічного тиску на селянство, звуження рамок легальної політичної діяльності, якими супроводжувалося введення нового курсу щодо селян, зменшувало можливості легального захисту їх інтересів. Це змушувало селян переходити до протиправних дій. Відчувши на власному господарському досвіді переваги ринкової економіки, вільної торгівлі, до певної міри з елементами державного регулювання, селянство однозначно виступило на захист принципів непу. Опір селян набував різноманітних форм. Він був неорганізованим, однак досить масовим [4, с. 239].

З 1928 року стало відчуватися підвищене оподаткування, селяни намагаючись ухилитись, звертались до тактики дроблення своїх господарств, відмови від оренди, ліквідації або приховування частини засобів виробництва. Ще один спосіб ухиляння – оформлення фіктивних розлучень. Зафіксовано ряд випадків, коли селяни удавано розлучалися зі своїми дружинами, вимагаючи виділення половини описаного майна [7, с. 490].

Навесні 1928 року прокотилась хвиля бунтів, які в деяких місцях набували масового характеру, за активної участі жінок. Так в с. Мостовому Першомайського округу юрба селян з навколишніх сіл, переважно

жінки, чисельністю до 200 чоловік, змусила уповноваженого районного комітету партії більшовиків та райвиконкому для «утихомирення селян» роздати близько 200 пудів хліба. Компартійно-радянські працівники у своїх зведеннях описували, що головну роль в цих подіях відігравали біднота і жінки, які діяли досить організовано. «27/III 1930 року х. Слобідка, Лохвицького району. Жінки в кількості до 200 чол. напали на СОЗ. Забрали конфісковане майно у куркулів і розвезли по дворах кулаків. Члена колгоспу, що охороняв це майно, побили» [6, арк. 21]. Цей фрагмент з документа підтверджує велику активність жінок.

На ґрунті самооподаткування почали зустрічатися поодинокі випадки закликів «куркулів» до повстання. В селі Справному Криворізької округи «куркулі» агітували: «Візьмемо гвинтівки і палиці та підемо проти Радвлади, так як комуністична партія не хоче розуміти селян, а коли так, то селяни організують повстання».

В селі Сядрино Холмського району була розкрита змова «кулаків» у складі 7 – 8 чоловік, які мають намір активно протидіяти кампанії колективізації. Організатором цього угруповання був «куркуль» Діденко Єгор Михайлович (розкуркулений), який заявляв – «хлопцы, у кого есть оружие, давайте соберемся до кучи, да выйти их – коллективизаторов человек 20 уничтожить, а потом пусть и нас уничтожат». Але про це угруповання доклали в міліцію робочі-бригадири, тому їх ввіймали та посадили під варту [5, арк. 61].

«Куркулі» для агітації проти колективізації шукають різні способи, вдаючись до релігії, Біблії, Євангелії та всяким іншим «пророческим изречениям». Приклад використання релігії наведений в фрагменті документа Секретаря РПК – «В селе Вересочь Нежинского округа кресный средняк Шеметун Михаил Остапович со своим сыном Василием читают библию населению, где приводят «пророческие изречения, говорящие против коллективизации». Ходят среди населения и такие слухи, что где-то появилась икона с листом бумаги, где написано «горе тому, кто запишется в коллектив»» [5, арк. 61 зв.].

Наприкінці 20-х рр. по селах України прокотився «червоний півень» – підпал, улюблена зброя селянських заворушень усіх часів. Значно поширився й «тероризм» селян. За перше півріччя 1928 року органи ДПУ зафіксували по всій Україні 117 терористичних випадків, за другу половину року – 302. Опір зростав. Лише за чотири місяці з жовтня 1928 року по січень 1929 року зафіксовано 292 випадки терористичних актів.

Проблеми, що турбували селян, проявлялися в народному фольклорі, поширюваному у формі листівок. Наприклад, у Нижній Сироватці Сумського округу у січні 1929 року було знайдено листівку з віршем, в якому викривалася здринницька сутність економічних заходів радянської влади у селі і пов'язане з цим складне життя селян [3, с. 154].

Серед форм опору, спрямованих проти примусових хлібозаготівель, починаючи з липня 1929 року, тобто з початку наступної хлібозаготівельної кампанії і до 4 листопада 1929 року, застосовувалися підпали, всього – 78, далі йдуть: побиття – 28, замаху – 14, вбивства – 11, поранення – 9, майнове пошкодження – 2. По Україні зафіксовано 142 антирадянських прояви.

Події кінця двадцятих років засвідчили, що серед українського селянства знайдеться чимало сміливців, які не будуть викручуватися, щоб обійти радянські закони і не зводитимуть рахунки з власним життям, але вдаватимуться до актів протидії. У інформаційному зведенні Конотопського окрпарткому КП(б)У від 8 лютого 1930 року зазначалося, що «спостерігається швидкий перехід від розгубленості до організації опору. Починаючи від відмовлення допустити до опису куркульство переходить до загрожування, підпалу, обстрілу сільських робітників...» [3, с. 155].

Особливого розмаху селянські хвилювання набули на Поділлі. Вони становили найбільшу небезпеку для режиму, оскільки серед селян прикордонної смуги існувала специфічна форма протесту проти насильницьких дій влади – перехід кордону. Ці селяни в свою чергу, ставали джерелом реальної інформації про події, що відбувалися на території УСРР, що було дуже небажано для режиму, який ретельно створював собі імідж виразника інтересів робітників і селян. За неповними даними за перше півріччя 1932 року з прикордонних районів УСРР емігрувало 745 селян, а ще 1130 чол. було затримано при подібній спробі [9, с. 95].

Переважає більшість селянської молоді була не задоволена політикою правлячого режиму на селі. Деякі молоді селяни не тільки висловлювались проти хлібозаготівельної кампанії, а й намагалися чинити їй опір. Значно зросла активність «куркульської» молоді. Згідно, повідомлень, що надходили в ЦК ЛКСМУ, молоді «куркулі» робили спроби взяти молодь під свій актив: активно відвідували збори, навіть дівчата, які раніше жодної участі не брали; намагалися їх зірвати, провести свої рішення; розповсюджували чутки тощо.

Можна вважати, що внаслідок зміни курсу більшовицького партійно-державного керівництва, особливо по відношенню до селянства, політичні настрої та орієнтири значної частини молоді почали змінюватися, зросла її громадсько-політична активність. Якщо раніше молоді люди цілком лояльно ставилися до правлячого режиму і були далекі від політичного життя, то у 1928 – 1929 роках багато з них починає висловлюватися проти заходів більшовицького керівництва, а іноді намагаються чинити опір існуючій владі [1, с. 133].

Згідно з документами комсомольських та каральних органів протягом 1928 – 1929 рр. чимало підпільних молодіжних угруповань діяло на селі. Так, в них повідомляється, що в трьох селах Липовецького району на Вінниччині було створено організацію молоді, яка мала назву «Народна партія визволення України»

(НПВУ). В Цебельківському районі на Одещині – «Спілку молоді», до якої входило 8 чоловік на чолі з секретарем сільради. В с. Олександрівка Покровського району Запорізького округу оформилося угруповання молоді, яке мало свого голову, секретаря, друковані видання, членські книжки. Як зазначалося в документах керівних комсомольських органів, «контрреволюційну» групу молоді було виявлено в Березнеговатському районі Херсонського округу. А в одному з сіл Макарівського району на Київщині під керівництвом вчителя діяла «куркульська група молоді», яка випустила 2 номери підпільної газети «За мати Україну». В с. Козацьке Звенигородського району Уманського округу колишній секретар осередку ЛКСМУ організував групу молоді, яка проводила «антирадянську» роботу по зриву хлібозаготівель [10, с. 155].

В кінці зими – навесні 1930 року масовими селянськими хвилюваннями було охоплено 16 округів України, серед них всі 11 прикордонних: Шепетівський, Бердичівський, Волинський, Коростенський, Тульчинський, Могилів-Подільський, Кам'янець-Подільський, Проскурівський, Вінницький, Одеський та Молдавська АСРР. Селяни виступали під гаслами: «Нам не потрібна радянська влада, яка грабує селян», «Геть комуністів, які ведуть країну до погибелі», «Замінити сільради старостами». Наприклад, в с. Іршики Старокостянтинівського району селяни, виступили під гаслом: «Нам такої радянської влади не треба. Це не влада, а бандити, Вона нас пограбувала і забрала все». Повсталі розганяли сільради, озброювалися, копали навколо сіл окопи, посилали до сусідніх сіл за допомогою або для спільних дій [8, с. 77].

На початку 30-х рр. в селянських повстаннях та заворушеннях в Україні прийняло участь понад 40 тис. чоловік. Загалом небезпека подій в українському селі взимку – навесні 1930 року підтверджується тим фактом, що відповідно зведенню ОДПУ СРСР Україна була віднесена до групи «особливо уражених» регіонів за кількістю виступів проти колгоспів [2, с. 75].

Придушення збройних виступів зими 1930 року зовсім не означало припинення виступів селян. На початку квітня вибухає масштабне повстання на Дніпропетровщині. В історію одне з наймасовіших в Україні антиколгоспних повстань увійшло як Павлоградське, за назвою одного з районів Дніпропетровської округи.

До антирежимного спротиву селян можна віднести й спроби вести агітацію. Українськими селами ширяться антибільшовицькі листівки з викриттям заходів радянської влади і закликом повставати. Наприклад, у Кирилівському районі Харківського округу у лютому 1930 року знайдено прокламацію такого змісту: «Червоні банди проводять терор над усім народом. Нема неможлих, всі озбройтесь проти більшовицької весни...». Приблизно, у той же час у Суличівці Ріпкінському району Чернігівського округу до сільради надійшов лист з вкладеним плакатом, що зображував робітника з написом «СССР», який поглинає хліб, худобу, що селяни відправляють до міста. На плакаті був поміщений напис «Країна, що будує соціалізм».

Своєрідною формою пасивного спротиву селян політиці колективізації можна вважати й виходи з колгоспів. Так, за червень 1932 року було подано 14055 заяв про вихід з колгоспів, а за першу декаду липня вже 13743 заяв [8, с. 96]. На початку 30-х рр. невдоволення селян продовжувало йти по висхідній.

Хвиля масових репресій у період хлібозаготівель, драконівський закон «Про три колоски» (від 7 серпня 1932 р.), голод небачений по масштабах і наслідках привели до тому, що активний опір селян було зломлено. Селянський рух у районах охоплених голодом, усі більш набував характеру пасивного опору (псування майна, відмова від роботи).

В масі спонтанних поривань і закликів до збройної боротьби з режимом виділяється своєю організованістю, складом, керівництвом і інтелектом організація «Союз визволення України», очолювана колишнім петлюрівським офіцером К. С. Саваринським.

У 1931 – 1932 рр. на Охтирщині діяла підпільна організація, що підписувала свої листівки назвою «Міжрайонний штаб визвольного руху». Члени організації виступали за ліквідацію колгоспів, наділення селян землею, багатопартійність [3, с. 158].

Таким чином, попри репресії влади, в українському селі знаходиться чимало таких, які намагаються протистояти заходам влади. Опір селянства можна поділити на пасивний і активний. До форм пасивного опору економічним заходам влади можна віднести: продаж майна, забиття худоби, втеча з села, нищення свого майна, оформлення фіктивних розлучень. Серед активних форм треба вказати антирадянську агітацію, складання листівок і написання антибільшовицьких віршів, заклики до повалення більшовицького режиму, участь у масових акціях протесту і непокорі, підпали колективного майна чи господарств активістів, стихійні збройні виступи проти влади. Найвищою формою протидії селянства, була організація підпільних повстанських організацій, що ставили за мету не лише опір заходам влади, але й реалізацію політичної програми визволення України від більшовиків. Попри те, що участь у таких організаціях взяла невелика частина селянства, їхнє існування свідчить про те, що у селянській свідомості знаходила своє відображення ідея відновлення української держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безансон А. Війна більшовиків проти селян (1917-1933 рр.) // Всесвіт. 1993. № 9 – 10. С. 128 – 133.
2. Безотосний М. Т. Україна в добу сталінщини: історія опору: збірник наукових праць. Національна академія наук України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. Київ : ДАЖКГ, 2002. 127 с.
3. Вовк О. В. Загострення протиріч між владою і селянством Сумщини наприкінці 20 – початку 30-х років ХХ століття // Наукові записки. Історичні науки. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2008. Вип. 10. С. 151 – 159.

4. Ганжа О. І. Опір селянства України політиці суцільної колективізації // Проблеми історії України: факти судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць, Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. Вип. 10. С. 235 – 250.
5. Державний архів Сумської області. Ф. Р. 404 Конотопський окружний комітет Комуністичної партії більшовиків, оп. 1, спр. 779. Спецповідомлення органів міліції та ДПУ з питань колективізації, хвилювань та настрою мас, боротьби з куркульством та його виселенням, список куркулів та контрреволюційного елементу на масове виселення, 15 січня – 9 вересня 1930 р., 202 арк.
6. Державний архів Сумської області. Ф. Р. 443 Роменський окружний комітет Комуністичної партії більшовиків України, оп. 1, спр. 1260. Бюлетені поточної інформації окружному на адресу ЦК КП(б)У про перебіг хлібозаготівель, політичні настрої сільського населення, ліквідацію куркульства, перебіг посівкампанії, стані округу, політнастрій єврейського населення, про колишніх червоних партизанах, 11 лютого – 11 травня 1930 р., 73 арк.
7. Історія українського селянства : Нариси в 2-х томах / Інститут історії України / Під ред. В. А. Смолій. Київ : Наукова думка, 2006. Т. 2. 653 с.
8. Марунчак І. О. Куркульський недобиток: Спогади. Київ : Всеукраїнське товариство політ'язнів і репресованих, 2002. 127 с.
9. Матвеев А. Ю., Рибак І. В. Трагічний перелом: колективізація і розкуркулення на Поділлі та Південно-Східній Волині. Кам'янець-Подільський : Абетка. 2001. 140 с.
10. Прилуцький В. І. Опір молоді політиці правлячого режиму в УСРР в період утвердження тоталітарного ладу (1928 – 1936 рр.) // Проблема історії України : факти, судження, пошуки. 2000. Вип. 5. С. 152 – 184.

REFERENCES

1. Besancon A. Vinya bilshovikov against villagers (1917-1933 p.) // Vsesvit. 1993. No. 9 - 10. P. 128 - 133.
2. Bezanosny M.T. Ukraine in the case of steel: istory i support: zbirnik naukovih prats. National Academy of Sciences of Ukraine, the Institute of Political and Ethnic Education. Kiev: DANKG, 2002. 127 p.
3. Vovk O. V. Zagostrennya protirich mizh vladoyu i slyanstvom Sumshmini for example 20 - the cob of the 30th rok of the twentieth century // Science notes. Historical science. Ostrog: Vidavnitstvo National University "Ostrozka Academy", 2008. Vip. 10. pp. 151-159.
4. Ganzha O. I. Resistance of the peasantry of Ukraine to the policy of continuous collectivization // Problems of the history of Ukraine: facts, judgments, searches: Interagency collection of scientific works, Kyiv: Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2003. 10. P. 235-250.
5. State Archive of Sumy Oblast. F. R. 404 Konotop District Committee of the Communist Party, Bolshovikov, op. 1, Ref. 779. Special organization of organs of peace and that DPU with food collection, savvy and mood, fight with curry and freshness, list of curses and counterrevolutionary elements for hanging, 15 seconds - 9, 15.
6. State Archive of Sumy Oblast. F. R. 443 Romensky District Committee of the Communist Party of Ukraine, Ukraine, op. 1, Ref. 1260. Bulletin of the Republic of Belarus 73 arc.
7. History of Ukrainian Peasantry: Narisi in 2 volumes / Institute of History of Ukraine / Ed. V. A. Smoliy. Kiev: Naukova Dumka, 2006. T. 2. 653 p.
8. Marunchak I. O. Kurkulsy nedobitok: Spread it. Kiev: All-Ukrainian Association of Political Persons and Reporters, 2002. 127 p.
9. Matvev A. Yu., Ribak I. V. Tragic Fracture: Collecting and Marketing on Podili that Pivdenno-Skhdniy Volini. Kam'yanets-Podilsky: Abetka. 2001. 140 p.
10. Prilutsky V. I. Opir youth politsy regime in the USRR in the period of approval of the totalitarian harmony (1928 - 1936 p.) // Issues of Ukraine: facts, sudzhennya, poshuk. 2000. Vip. 5. P. 152 - 184.

УДК 371.004

Саливон А. А.

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ

У статті розглядається питання інноваційних підходів до формування громадянських якостей школярів у сучасній школі. Робиться аналіз нових педагогічних технологій, форм, методів та засобів у загальноосвітніх навчальних закладів, їх значення та функціональні можливості.

Ключові слова: громадянська освіта, інновації, педагогічні технології, форми та методи, проектна діяльність.

Саливон А. А. Инновационный подход к формированию гражданских качеств школьников.

В статье рассматривается вопрос инновационных подходов к формированию гражданских качеств школьников в современной школе. Делается анализ новых педагогических технологий, форм, методов и средств в общеобразовательных учебных заведений, их значение и функциональные возможности.

Ключевые слова: гражданское образование, инновации, педагогические технологии, формы и методы, проектная деятельность.

Salivon A. A. Innovative Approach to the Formation of Civic Qualities of Schoolchildren.

The article discusses the issue of innovative approaches to the formation of civilian qualities of schoolchildren in a modern school. The analysis of new pedagogical technologies, forms, methods and means in general educational institutions, their meaning and functionality is done.

Key words: civic education, innovations, pedagogical technologies, forms and methods, project activities.